

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

27.10.2022 17:22

Автор: **Чигрина Галина Леонідівна**, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінальних розслідувань навчально-наукового інституту економічної безпеки Державного податкового університету

[Секція 4. Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура]

Легалізація (відмивання) майна (доходів), одержаного злочинним шляхом, – тяжкий злочин, який протягом останніх років став міжнародною проблемою. Кримінальна відповідальність за цей вид злочинів існує у всіх цивілізованих країнах світу. Не становлять виключення й Україна та Республіка Казахстан [1; 2].

Відповідно до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1], за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена відповідальність ст. 209 КК України (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом), а у разі використання доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів та сильнодіючих лікарських засобів – ст. 306 КК України (Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів).

Кримінальне законодавство Республіки Казахстан не розрізняє злочинні доходи за джерелом походження і передбачає кримінальну відповідальність за легалізацію грошових коштів та майна, одержаних злочинним шляхом (ст. 218 Кримінального кодексу Республіки Казахстан (далі – КК РК) (Легалізація (відмивання) грошей та іншого майна, одержаних злочинним шляхом)) [2].

При цьому, законодавець Республіки Казахстан диференціює предмет злочину, виділяючи грошові кошти серед іншого майна, здобутого злочинним шляхом, підкреслюючи тим самим що злочинці переважно прагнуть зберегти свої активи у ліквідних формах, однією з яких є готівка (гроші).

Законодавством України більш узагальнено визначається предмет злочинів, передбачених ст. 209 КК України. Предметом легалізації (відмивання) визнається будь-яке майно (включаючи й грошові кошти), одержане злочинним шляхом. Але, вітчизняний законодавець, враховуючи підвищену суспільну небезпечність цього джерела походження злочинних доходів, окремим складом злочину встановлює кримінальну відповідальність за легалізацію коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів та сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК України).

При цьому ст. ст. 209 та 306 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна правові норми.

Протидія легалізації доходів вимагає застосування сучасних й ефективних методів у масштабі всього світу. Одним з таких методів є позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом, та знарядь і засобів вчинення злочинів [3]. Але, щоб досягти бажаного результату, необхідно доказати не тільки факт вчинення легалізації (відмивання) доходів у діях підозрюваної особи, але й факт вчинення предикатного злочину, тобто злочину, який став джерелом одержання «брудного» доходу (майна). При цьому доцільно враховувати, що особа, яка легалізує (відмиває) доходи, не у всіх випадках особисто вчиняє предикатний злочин чи сприяє, як організатор чи пособник, вчиненню цього злочину. Достатньо щоб така особа усвідомлювала (розуміла), що майно (грошові кошти), яке легалізується, має злочинне походження.

Суб'єктом легалізації доходів за чинним КК України (злочини, передбачені ст. ст. 209 та 306 КК України), може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Тобто, за вітчизняним законодавством, суб'єкт легалізації доходів – загальний. Відповідно до положень КК Республіки Казахстан (ст. 218 КК РК), крім загального суб'єкту (основний склад злочину), відповідальність за легалізацію доходів можуть нести також службові особи (кваліфікований склад злочину).

Для ефективного виявлення та доказування фактів легалізації доходів корисними будуть висновки швейцарського теоретика боротьби з відмиванням майна (доходів) Паоло Бернасконі та інших вчених, які, аналізуючи спрямованість світової економіки до глобалізації, звертають увагу на те, що у більшості випадків доцільно розрізняти: країни вчинення основного (предикатного) злочину, який став джерелом доходів, і країни «відмивання» доходів [4].

З огляду на транснаціональний характер злочинності, процес доказування ускладнюється у тих випадках, коли легалізація злочинних доходів відбувається на території більше ніж однієї держави.

Як показує вивчення слідчої та судової практики [5], а також власний досвід слідчої роботи, початковою стадією легалізації (відмивання) доходів у великих розмірах фактично є готівка, яка, у переважній більшості випадків, одержується на території однієї країни, а легалізується (відмивається) на територіях інших держав.

Враховуючи викладене, під час доказування, на нашу думку, можна успішно використовувати трифазну модель легалізації злочинних доходів, запропоновану FATF [6]. Ця модель передбачає виділення у єдиному процесі легалізації злочинних доходів наступних стадій: розміщення (placement – англ.); розшарування (layering – англ.) та інтеграцію (integration – англ.). При цьому стадія розміщення злочинних доходів, особливо у великому розмірі, є найслабшою ланкою у процесі легалізації (відмивання) доходів. Незаконно отримані доходи найлегше виявити на цій

стадії.

Якщо розміщення злочинних доходів пройшло успішно, тобто не було виявлено правоохоронними органами, то розкрити подальші дії щодо їх легалізації (відмивання) стає набагато важчим, а у більшості випадків – неможливим. Різні фінансові операції нашаровуються одна на іншу з метою ускладнення роботи учасників системи протидії легалізації злочинних доходів, спрямованої на виявлення злочинних доходів та осіб, які їх легалізують, а також на припинення цієї діяльності.

Таким чином, друга стадія – розшарування, тобто відрив злочинних доходів від джерел їх походження шляхом складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскуванню походження доходів, що перевіряються, ускладнює, а частіше – унеможлиблює доказування фактів легалізації злочинних доходів.

Чинним законодавством України, як і законодавством Республіки Казахстан, не визначено мінімального розміру доходів (коштів або вартості майна), як предмета легалізації, що дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. ст. 209 та 306 КК України (ст. 218 КК РК). Отже, основний злочин за своїм складом є формальним. Такий підхід дає можливість при кримінально-правовій оцінці дій, вчинених з коштами або майном, розмір яких незначний, виходити з положень загальної частини Кримінального кодексу, враховуючи не тільки обсяг доходів, одержаних злочинним шляхом (ч. 2 ст. 11 КК України (незначність діяння)), але й тяжкість предикатного злочину.

Поєднуємо думку тих вчених, які вважають, що закріплення таких ознак, як здійснення відмивання доходів у великому (ч. 2 ст. 209 КК України; ч. 3 ст. 218 КК РК) або особливо великому (ч. 3 ст. 209 КК України) розмірах, є недоцільним: по-перше, критерії, встановлені для визнання легалізації (відмивання) доходів вчиненими у великому або особливо великому розмірі – необґрунтовано завищені; по-друге, наявність таких ознак пов'язує суспільну небезпечність відмивання з певним розміром коштів, що виступають предметом злочину, фактично переорієнтовуючи склад злочину з формального на матеріальний. На нашу думку, більш ефективним і достатнім було б визначення кваліфікуючих ознак з акцентом на суб'єкт вчинення злочину: особа, раніше судима за легалізацію (відмивання) доходів; легалізація, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб (для ч. 2 ст. 209 КК України), або організованою групою, як зазначено у ч. 3 ст. 209 КК України.

Викладене дозволяє зробити висновки про те, що ефективність доказування фактів легалізації (відмивання) доходів забезпечується:

1) командною роботою правоохоронних органів двох і більше країн (при цьому ефект підсилюється, якщо законодавство цих країн гармонізоване);

2) якісним документуванням не тільки процесу легалізації доходів, підготовчого процесу, але й фактів вчинення предикатних злочинів;

3) наявністю не тільки приводів, але й підстав для початку досудового розслідування фактів легалізації (відмивання) доходів (однієї аналітичної довідки і схеми, що відбиває рух коштів, замало. Потрібні матеріали, зібрані внаслідок комплексного проведення аналітичних та оперативних заходів; документи (копії документів), що підтверджують вчинені дії, спрямовані на легалізацію (відмивання) доходів, у тому числі інформація про підготовчі дії, вчинені предикатні правопорушення та коло осіб, причетних до цих дій);

4) своєчасним створенням та злагодженою (скоординованою) роботою міжнародних слідчо-оперативних груп;

5) своєчасним залученням фахівців у сфері комп'ютерних технологій, банківської та господарської діяльності (не лише під час розслідування кримінальних проваджень (справ), а й до початку кримінального провадження (на стадіях виявлення та документування протиправних дій підозрюваних осіб)).

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 № 2341-III (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 20.11.2021).

2. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 03.07.2014 № 226-V ЗРК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=4;-90#pos=4;-90 (дата обращения: 20.11.2021).

3. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Конвенцію ратифіковано з заявами і застереженнями Законом № 2698-VI від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (дата звернення: 20.11.2021).

4. Козлов И. В. О стадиях процесса реализации преступных доходов. Теневая экономика. 2007. № 31 (271). С. 76-78. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-stadiyah-protsesssa-legalizatsii>

prestupnyh-dohodov/viewer.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2021).

6. Руководящие указания FATF. Февраль 2013. Оценка рисков отмыwania денег и финансирования терроризма на национальном уровне. URL: https://jurdefinans.com/d/fatf_risk_accessment_1.pdf (дата обращения: 20.11.2021).